

Милан Ђурђевић

ИНДУСТРИЈСКО-ТРГОВАЧКО А. Д. „СУВОБОР” – ОБРЕНОВАЦ 1908-1947. ГОДИНА

Историјска наука је до сада поклањала малу пажњу индустријском развоју Србије од краја XIX века па до 1945. године. Разлога за то има више. С обзиром на велике промене које су се десиле у току и после Другог светског рата – дошло је до одређеног преусмерења пажње историјске науке, углавном на положај радничке класе између два рата. Таквим ставом је осиромашено сазнање о свеукупности живота и рада у наведеном периоду. Створени су одређени клишеи којима је осликан живот и саме радничке класе. Готово да је постало опште, да су радници имали „тежак живот”, „мале наднице”, да су потпуно обесправљени и станују у малим и влажним становима. С друге стране, живот и рад власника фабрике, њихова тежња за осавремењивањем производног процеса и начин стицања имовине – у потпуности је занемарен. Сliku су донекле поправили својим радовима др Никола Вучо,¹ др Смиљана Ђуровић,² др Драган Ж. Алексић.³

Описивање изградње и послератног развоја земље такође је базирано на чињеницама да је земља била ратом разрушена и да је била опустошена, јер су окупатори, повлачећи се, „у немоћном бесу” разарали и са собом односили све што су могли и што су стигли понети.⁴ Таквим и сличним ставовима створена је основа на којој је било могуће глорификовати сваки привредни успех. Стицао се утисак да је привреда Југославије после Другог светског рата изникла из пепела бескрајним

1 „Историја Београд том III – Привредни развој града од 1919-1941” стр. 197-263, др Никола Вучо

2 Др Смиљана Ђуровић: „Државна интервенција у индустрији Југославије 1918-1941”, ИСИ Београд, 1986. година

3 Драган Ж. Алексић: „Привреда Србије у II светском рату 1941-1944” докторска дисертација 1996 – одбрањена 1997. године

4 „Историја Југославије 1918-1978”, Бранко Петрановић, Нолит – Београд, 1981. година, стр. 374-373

залагањем њених „трудбеника”. Пошто преовлађује мишљење да је историјска наука „подложна утицајима политичке и идеолошке природе”,⁵ то и не изненађује такав однос према одређеним аспектима у блиској прошлости.

Због свега реченог јавила се потреба да се привредни живот Обреновца и његове околине бар делимично осветли и да се до сада прикупљена грађа да јавности на увид. Не може се порећи чињеница да су одређене административно-територијалне реформе и промене неповољно утицале да се већа пажња посвети проучавању Обреновца и околине. Наиме, град је све до 7. децембра 1859. носио име Палеж, па је од тог датума, а на захтев грађана, књажевим указом добио име Обреновац.

Обреновац је улазио у састав Округа ваљевског као Срез посавски, поред још четири среза: ваљевски, колубарски, тамнавски и подгорски. Посавски срез имао је тринаест општина, деветнаест села и једну варош.⁶

Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године Ваљевски округ остао је у границама које је имао у Краљевини Србији.⁷ „Уредбом од 26. априла 1922. године поједини окрузи у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца претворени су у области. Тада је Ваљевски округ претворен у Ваљевску област, такође са седиштем у Ваљеву, са истом површином и истим срезовима који су улазили у састав округа”.⁸ Краљевина Југославија је подељена на бановине, 3. октобра 1929. године, а Ваљевска област је после укидања припојена Дринској бановини са седиштем у Сарајеву.

Тек 30. октобра 1928. отворена је пруга Обреновац-Београд, што је допринело да се Обреновац тешње привредно повеже са новим јаким центром.

Све ово, горе наведено, чинило је да се документи који су релевантни за привреду Обреновца, налазе расути на више места а, нажалост, такође се може констатовати да су многи уништени небригом или пропали у поплавама које су биле честе у овом крају. У последњој, која је задесила Обреновац марта 1981, нестало је много вредне судске грађе.

И поред тога остало је довољно докумената на основу којих је могуће извршити реконструкцију привредног живота у Обреновцу и да се о фабрикама на овој територији боље и садржајније говори. У појединим радовима оне су само поменуте а дати су и погрешни подаци.⁹ У

5 Ђорђе Станковић: Искушења југословенске историографије, ИРО „Рад” Београд, 1988. година, стр. 97

6 Зоран Јоксимовић: „Револуционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941”, Општински одбор Савеза удружења бораца ИОР-а, Ваљево 1981. година, стр. 7-8

7 Исто као под 6

8 Исто као под 6

9 Миливоје М. Савић: „Наша индустрија и занати”, III део, Сарајево 1923. година, стр. 31-32

литератури која се бави привредом Србије, а која је настала после Другог светског рата, нема чак ни помена о фабрикама које су стваране још у првој деценији двадесетог века.

То је био један од разлога да се кроз ову тему усмери више светлости у период који је остао обавијен тамом. Рад је базиран на документима који су пронађени у Међуопштинском историјском архиву Ваљево, Архиву Србије, Архиву Србије – Одељење у Железнику, Архиву Југославије, Архиви предузећа „Бора Марковић” у Забрежју, Архиву Врховног војног суда у Београду, Историјском архиву Београда. Целини грађе значајно су допринела и сведочења житеља Забрежја, Обреновца и Београда.

ПОСТАНАК И РАЗВОЈ ИНДУСТРИЈСКО-ТРГОВАЧКО А. Д. „СУВОБОР” ПАРНА СТРУГАРА И АУТОМАТСКИ МЛИН”

Краљевина Србија је 1898. године донела Закон о потпомагању домаће радиности. Тиме је створен правни основ да предузимљиви и агилни појединци и институције улажу средства у подизање нових производних објеката. Како је индустрија Краљевине Србије у том периоду била у повоју, реално се очекивало да ће новостворени домаћи производи моћи успешно да се пласирају на тржишту које се до тада углавном задовољавало увозом.

За привредни развој колубарског подручја свакако је од прворазредног значаја и изградња пруге Ваљево – Лајковац – Обреновац – Забрежје, која је први пут трасирана 1886, али је тај посао завршен тек 1904. и 1905. у дужини од 67,4 км. Градња је почела марта 1906, а јавни саобраћај је кренуо 16. септембра 1908. године.

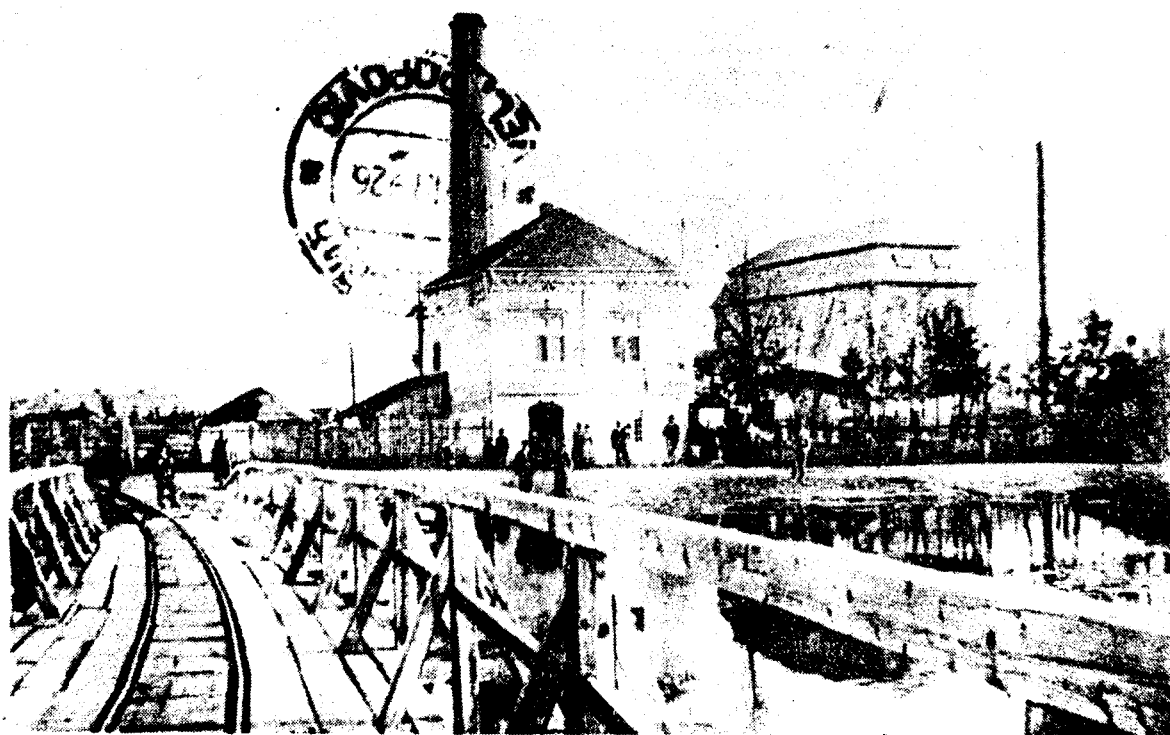
Забрежје, погранично место на обали Саве, 4 км удаљено од Обреновца ка северу, било је интересантно пословном свету. Имало је своју луку са стовариштима и царинарницу, јер је на другој обали Саве лежала територија моћне Аустроугарске царевине. Интересантно је да се напомене да су Бољевци, прво место у Срему с друге стране границе, 1915. године били повезани пругом до Батајнице, а самим тим и са већ богатом и разгранатом мрежом војвођанских пруга. Како није постојао мост од Забрежја до Бољеваца, то су вагони специјалном дереглијом, која је могла да прими по два вагона, пребацивани до Бољеваца и тако је вршен транспорт робе.

Драгоцени подаци о Индустијско-Трговачко А. Д. „Сувобор” Обреновац (У даљем тексту „Сувобор”) сачувани су у Индустијском годишњаку¹⁰ Из њега се сазнаје да је предузеће основано 1908, да има парну машину снаге 200 кс која покреће млин и три гатера. Запослено је 70 радника. Пословно је везана за Ваљевску и Прву хрватску штедионицу. Робу извози у Грчку а пословне контакте остварује са Србијом, Хрватском, Немачком, Француском и Енглеском. Број телефона 20.

10 Compass 1924. г. – индустријски годишњак

О предузећу је дао податке и Миливоје М. Савић¹¹ Његов текст у целини гласи: „У Обреновцу постоји: Парна стругара инж. Бранка А. Ђурића. Он има парну машину од 100 коња, три струга, 3 циркулара, 1 зарубач и упошљава око 40 радника. Годишње изради око 6.000 м³ грађе меког дрвета и око 1.000 м³ растовог. Уз стругару имају и машинску столарску радионицу. Сировине набављају из околине Бајине Баште. Предузеће је везано пругом Обреновац – Забрежје.” Ова последња реченица омогућује да се идентификује „Суворор”, јер је он био повезан пругом Обреновац-Забрежје. За сада није јасно како је приказана тако драстична разлика у снази фабрике, с обзиром да је индустријски годишњак штампан 1924. док је Савићево дело настало 1923.

Кад се говори о „Суворору” у периоду од 1908. па до 1922. године, свакако се чине грешке у самом називу предузећа. Заправо, изгледа да је неспорно да је предузеће основано 1908, али, на основу досадашње документације, предузеће је носило име првог власника „А. Николић и Комп.” и да га је, можда у јуну 1921, купио инж. Бранко А. Ђурић, те да је тек у 1922. години основано Акционарско друштво „Суворор” које је и купило фирму од већ поменутог Ђурића.

Парна Стругара и Млин А. Д. „Суворор”.

Обреновац

Данас нема могућности да се каже са каквим капацитетима је располагала фирма 1908, нити да се све до 1922. године прати њена погонска снага. Не може да се утврди ни колика је и каква је била ратна штета у периоду 1914-1918, али се сасвим реално претпоставља да је

11 Видети напомену под бр. 9

Акција А. Д. „Суворор” – Обреновац, 1923. године

ИЗВОД ИЗ ПРАВИЛА ИНДУСТРИЈСКО-ТРГОВАЧКОГ А. Д. „СУВОБОР“

Чл. 2. Седиште — домицил је Друштва Обреновац, а по потреби и одлуци Управног Одбора отвараће се филијали и у другим местима у земљи.

Чл. 5. Циљ је Друштва: да преради, купи, пренесе, прода, увезе и извезе: дрва, грађу и храну.

Чл. 6. Основна је главница 75.000.000.— дин. (пет милиона динара) подељених у 1000 (хиљаду) акција од по 5000 (пет хиљада динара).

Чл. 7. Акције су недељиве, свака је снабдевена дивидендним купонима и талоном, текућим бројем, сувим печатом и својеручним потписом председника и једног члана Управе.

Чл. 9. Сталне акције гласе на име,.....

Чл. 10. Пренос акција важи од дана кад то Управни Одбор одобри и буде поступљено по чл. 29. Закона о Акц. Друштвима.

Чл. 12. Свака акција даје сопственику право на сразмеран део добити, сем случаја по чл. 33. закона о акц. друштвима, и на сразмеран део имаовине ако би Друштво престало.

Чл. 14. Друштво не сме своје акције куповати за свој рачун, не сме их примати у залог, нити их продавати испод њихове номиналне вредности.

Чл. 26. Друштво се пуноважно обезује кад председник, подпредседник или дежурни члан са директором (односно чланом Управе који се одреди да га отсутног заступа) потпишу своја имена испод имена Друштва утиснутог штампом или писаног.

Чл. 44. На збору сваке три акције дају право имаоцу на један глас, али ни један акционар не може имати више од 10 гласова ма колико акција имао.

Извод из Правила А. Д. „Суворор” – Обреновац, 1922. године

велика. У књизи Живка Г. Павловића,¹² од стране 108 па до 118, говори се о ратним дејствима на линији Обреновац-Шабац-Митровица па р. Дрином до Вишеграда. Како је удаљеност предузећа 4-5 км од могућих дејстава аустроугарске артиљерије, то је сасвим извесно да су објекти

12 Живко Г. Павловић: „Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године” – САНУ Београд, 1968. година, стр. 108-118

предузећа разарани, али нису пронађени подаци о томе да ли је предузеће добило оштету после Првог светског рата.

Као што је већ напоменуто, у Обреновцу је 8. новембра 1922. основано Индустијско Трговачко А. Д. Суворор, када су и усвојена Правила Акционарског друштва. Оснивачки капитал био је у износу од 5.000.000 дин. (пет милиона динара) подељених у 1000 (хиљаду) акција од по 5000 (пет хиљада динара).¹³

Циљ друштва је да купи, преради, пренесе, прода, увезе и извезе дрва-грађу и храну. Како кажу у члану 5 наведених правила, Друштво ће се бавити свим индустријским, предузимачким и трговачким пословима у границама закона и својих правила, а да би развило што јаче домаћу индустрију и њен промет. Друштво је имало и своје органе а то су: управни одбор, надзорни одбор и збор акционара. Интересантно је напоменути да је свака акција сопственику дала право на један глас, а тим што нико од акционара није имао право на више од десет гласова. У управном одбору налази се осам акционара које збор акционара бира на четири године а они између себе бирају председника и потпредседника, с тим што на крају прве, друге и треће године коцком иступају два члана, а четврте и последња два од изабраних чланова (чл. 16). Делокруг рада управног одбора веома је широк и фактички је у његовој надлежности целокупан живот и рад предузећа. Веома је занимљив и члан 22 који гласи: „Од службеника редовни су чиновници: директор, управници одељења, књиговођа, благајник и остало помоћно особље по потреби”. Надзорни одбор такође је сменљив, али му је главни задатак контрола рада управног одбора. Ипак сву власт заправо има Збор акционара који има своје редовне и ванредне састанке. Оснивачи „Суворора” су: Ваљевска штедионица (директор Жив. Лазић и председник Живко Ивковић) 2. Коста Д. Главинић, 3. Живко Живковић, 4. Радомир Матић, 5. Жив. Лазић, 6. Мих. Јевтић, 7. Дим. Рошу, 8. Милан М. Матић, 9. Бранко Ђурић, 10. Милан Главинић, 11. Петар Миленковић.

Инспектор Министарства трговине и индустрије Мил. Зебић поднео је 27. новембра 1922. на увид министру трговине и индустрије извештај и мишљење одређене комисије о процени спора Индустијско Трговачког Акционарског Друштва „Суворор”. Наиме, на основу решења Министарства индустрије и трговине VI бр. 5389 од 24. новембра 1922. г. формирана је комисија са задатком да на лицу места прегледа објекте, инсталације и сву потребну документацију „Суворора”. Они су за 3.500.000 (три милиона и пет стотина хиљада динара) купили од сопственика инж. Бранка А. Ђурића и Комп. земљиште, зграде, инсталације и све машине које је Ђурић поседовао и то:

13 АЈ-65-1354-2338

ЗЕМЉИШТЕ

1. Плац на коме је стругара и млин мери 22.470 м² по 20 дин.
2. Плац на коме су раднички станови мери 4.255 м² по 20 дин.
3. Плац у Забрежју мери 4.200 м² по 10 дин.
4. Забран у Бесеровини под буковом шумом мери око 370.000 м² свега динара: 626.500

ЗГРАДЕ

1. Зграда у којој су смештене: стругара, машинска столарница, сељачки млин, браварница, одељење за осветљење и канцеларија мери 637 м² по 600 дин., спрат над канцеларијом мери 39 м² по 360 дин. и млин за белу мељаву мери 150 м² по 2000 дин.
 2. Зидани димњак 30 м висок 100.000 дин.
 3. Ново одељење за машину и додатак сељачком млину 105 м² по 500 дин.
 4. Ручна столарница, ковачница, ливница и др. мери 200 м² по 500 дин.
 5. Одељење за дрва, бензин мотор, акумулаторе, сушницу и канцеларију мери 100 м² по 600 дин.
 6. Зграда за становање на спрат мери 111 м² по 1200 дин.
 7. Раднички станови на спрат мере 113 м² по 1200 дин.
 8. Стан и две штале мере 168 м² по 500 дин.
 9. Зграда од слабог материјала за раднике мери 50 м² по 200 дин.
 10. Зграда од слабог материјала на Забрежју мери 50 м² по 200 дин.
 11. Кош са наслоном за смештај хране мери 150 м² по 200 дин.
 12. Одељење од дасака где су циркулари 84 м² по 100 дин.
 13. Шупа за градњу мери 800 м² по 50 дин.
 14. Постоље за гвоздени оцак 5.000 дин.
 15. Машински велики бунар и две пумпе у плацу 24.000 дин.
 16. Шупа за копф-зеге са фундаментама 5.000 дин.
 17. Цементирана леденица 5.000 дин.
- свега 1.463.000 дин.

МАШИНЕ

1. Ленцова локомотива од 100-120 кс са деловима и степенастим ложиштем 250.000 дин.
2. 3 комада гатера са колицима 120.000 дин.
3. 3 комада циркулара 20.000 дин.
4. 1 копф-зеге са елек. мотором од 51/2 кс и форгелегом 40.000 дин.
5. 1 машина за оштрење тестера 3.000 дин.
6. Штанц машина за израду зуба на тестерама 3.000 дин.
7. Столарске машине од Кирхнера: машина за рендисање и рађење шиф бодена, машина за рендисање и фиговање, машина за бушење, пантљикаста тестера, фрез машина, аутоматска машина за оштрење ножева, 1 циркулар са тестерама за нутовање и 1 дрбанк за дрво. 70.000 дин.

8.	Селјачки млин: 2 пара каменова од 42" са штеловима, 1 дупли тријер за чишћење жита, 1 француска вага од 800 кг.	50.000 дин.
9.	Умратова локомотива од 80 кс, са кондензацијом и резервним казаном и гвозденим димњаком од 25 м.	150.000 дин.
10.	1 дупли ваљак систем „Херде“	30.000 дин.
11.	1 прост ваљак систем „Ганц“	10.000 дин.
12.	1 пар каменова од 36" са штелом и резервним паром каменова	15.000 дин.
13.	1 тарар за сејање пшенице за белу мељаву	8.000 дин.
14.	1 тријер за одвајање пшенице од кукоља	5.000 дин.
15.	1 шел-шприц машина систем „Рентабел“	30.000 дин.
16.	1 еурека за сејање и чишћење пшенице	20.000 дин.
17.	5 ком. сита – цилиндара са фордгелгима и свилом	50.000 дин.
18.	7 ком. ауфцуга са гуртнама, пекерима и шајбнама	40.000 дин.
19.	кошеви, шнекови, разне цеви, вага, колица и све остало што припада за један комплетан млин	20.000 дин.
20.	1 дребанка за обрађивање гвожђа од 3м са форгелегом	25.000 дин.
21.	1 шепинг машина за хобловање гвожђа	10.000 дин.
22.	1 бор машина за ручни и машински погон	4.000 дин.
23.	1 машина за стругање гвожђа	1.000 дин.
24.	1 динамо машина 110/160 волти 81/27 ампера	20.000 дин.
25.	1 динамо машина 120/165 волти 125/91 ампера	30.000 дин.
26.	2 мермерне шалт табле са целокупним прибором	10.000 дин.
27.	1 бензин мотор куплован са динамом 110 волти 19 ампера, шалт таблом, припадајућим прибором	20.000 дин.
28.	акумулатори за осветљење са теглама и деловима	20.000 дин.
29.	6 комада електричних мотора око 20 кс	12.000 дин.
30.	електрични спровод по плацу и свим зградама са сијалицима и осигурачима	25.000 дин.
31.	трансмисија, шајбне, лагери, кајиши и остало	150.000 дин.
	свега	1.261.000 дин.

АЛАТ И ПРИБОР

1 флашенцуг за 5000 кг, 2 гвинта, 2 дихт машине за цеви, 1 американер, 1 борача, 6 ком. разних шрафштока, 1 стона шлајфмашина, 1 рор гас гвинт машина, разни снајдазни, спирал и гвинт бургије и сав остали шлосерски и браварски алат, вертикални меови за ватру, 1 наковањ, разна ковачка кљешта и чекићи, 1 пећ са два графитна лонца за ливење метала и гаса, 1 сау друк пумпа, 1 центрифугална пумпа, 8 тезги са целокупним тишлерским алатом и разни многобројни ситан алат и прибор,

свега 35000 дин.

ПРЕВОЗНА СРЕДСТВА И СТОКА

1.	око 1000 м индустријског колосека са окретницама	30.000 дин.
2.	15 вагонета за превоз грађе	10.000 дин.

СНАБДЕВАЊЕ СИРОВИНАМА

Сигурно је да млинови „Сувобора” нису имали никаквих проблема са сировинама с обзиром да је предузеће смештено у крају богатом житарицама и да је то, свакако, и био одлучујући фактор за подизање и изградњу тако великих капацитета.

Ситуација са сировинама за стругару је нешто сложенија. Експлоатација шума у Краљевини Србији била је предмет сталне бриге и пажње надлежних органа и институција. У својим Прилозима Јован М. Јекић¹⁴ даје исцрпне и садржајне податке о томе. Као резултат тога донет је Закон о шумама 30. марта 1891. године. Тако се експлоатација шума ставила под законску регулативу а дрва из државних шума продавала су се оферталном лицитацијом. То је био добар начин, јер је тиме пружена могућност купцу да добро проучи и искалкулише коју цену може понудити за продавана дрва.

Експлоатација шуме била је најзаступљенија у крајевима који су богати дрвном масом, као што су Тара, Вишеград, Хан-Пијесак, Завидовићи, Бесеровина итд. За потребе Парне стругаре – Прометне банке на Дунаву у Београду, на Тари је била изграђена жичара која је служила за транспорт обловине. Наравно да су се жичаром користили и други па и „Сувобор”.

После сече и транспортовања до реке Дрине, обловина је спајана и од ње је сачињаван сплав. У зависности од тога да ли је у питању јеловина или боровина, или пак хрстовина, као и од величине водостаја на Дрини, била је и величина сплава, тј. број кубних метара који је чинио сплав. Сплав није могао бити сачињен само од борове или хрстове обловине, јер је она склона потапању, већ је морао имати и доста јеловине која плива на површини воде. Дрином се у једном сплаву могло транспортовати 30-50 м³ обловине и такви сплавови су се у жаргону називали „крпе”. Они су се на реци Сави спајали тако да је било могуће саставити сплав од 100-300 м³ облове грађе, што је зависило и од годишњег доба и водостаја. Састављање, тј. повезивање мањих сплавова са Дрине у већи сплав на Сави назива се „керепљење”. Посао сплавара био је тежак, одговоран и добро плаћен. Сплавар који је управљао на предњем делу сплава – „предњак”, морао је познавати сваку дринску кривину и сваки камен, да би успешно и ефикасно стигао на одредиште. Надница им је зависила од величине сплава. У извештају из Сремске Митровице, а који је упућен Капетанији пристаништа у Београду, од 5. априла 1933. године, види се да је за потребе Обреновачког и Забрежанског предузећа за прераду обле грађе транспортовано у марту месецу 3070 м³. Нека остану забележена и имена сплавара тог великог посла: Иво Ледерер, Ибро Муратовић, Ибро Сачкић, Салид Одабашић, Винко Микула, Хасан Муратовић, Мујо Пирић, Мехо Фучаковић, Хасан Куршумовић и Омер Нурић.

14 Јов. М. Јекић: „Прилози за историју шумарства у Србији”, Бгд. 1928

На самој обали Саве на Забрежју изграђена је „профила”, пруга уског колосека, која је омогућавала да се вагонети спуштају до у саму воду. Обловина из сплава је затим товарена на вагонете и извлачена на плац предузећа, а одатле железницом 4 км транспортована до самог предузећа. Ако се већ зна да је пруга Ваљево – Лајковац – Обреновац – Забрежје, у дужини од 67,4 км, пуштена у саобраћај 1908, а да је пруга Обреновац – Београд у дужини од 39,6 км прорадила 30. октобра 1928, слика о транспортним могућностима предузећа постаје потпуно јасна. Пословни дневник „Сувобора” XVI (доста оштећен у приватном власништву) а за 1937. годину, говори нам, између осталог, да је изрезано до јануара 1938. године 81.680 м³ обле грађе, од тога је добијено 52.338 м³ прерађене грађе, 1.149 м³ окрајака, 7.500 комада тачки и 4.500 кг огревног дрвета. Из само ових података се види да је остајала велика количина трице и пилотине која се није бацала нити је пропадала, већ је служила као гориво за парни котао за већ наведене парне машине. Тиме слика производног процеса у „Сувобору” добија јасне контуре.

ВЛАСНИЧКА ТРАНСФОРМАЦИЈА

Чини се да је занимљиво и готово незаобилазно да се о делу привреде у Посавском срезу изнесу још неки подаци. Наиме, у већ више пута помињаном Забрежју селу надомак Обреновца, на самој обали Саве, налазило се предузеће са пуним називом „Парна стругара и аутоматски млин Митра С. Симовића и Синова”. Из самог назива може се видети да је делатност Симовићевог предузећа на Забрежју до у длаку идентична са делатношћу „Сувобора”, с тим што је „Парна стругара и аутоматски млин Митра С. Симовића и Синова” на Забрежју било најјаче предузеће те врсте у Србији у периоду између два светска рата, а да је, свакако, својом погонском снагом, бројем и величином гатера, превазилазило снагу и капацитете Парне стругаре – Прометне банке на Дунаву (Београд).

Можда се чини чудним и немогућим за тако нешто, али ако се узме у обзир развијеност железничке мреже као и близина Саве, показује се као сасвим економски оправдано а и исплативо да се баш у Посавском срезу развију таква два производна гиганта.

У периоду 1938–1939. године чланови породице Симовић постали су власници већине акција „Сувобора”.¹⁵ „Сувобор” је купљен за 7.000.000 (седам милиона динара), с тим што је прво положено 2.000.000 (два милиона динара) на име капаре, а остатак по пријему предузећа и акција. Тиме је породица Симовић стекла мајоритет акција (85%). Од 1935. године скоро све послове и задатке породице Симовић обављао је Александар Симовић, с обзиром да су наведене године умрли и оснивач фирме и брат Богољуб.

15 ИАБ, фонд: Кредити бр. предмета 3931

РАД „СУВОБОРА” ДО 14. ОКТОБРА 1944.¹⁶

Пословање млинова у „Сувобору” од 1940. године у потпуности је познато. Захваљујући исцрпним подацима о раду млина, и то по месецима, од 1940. може се видети колика је била трговачка а колика ушурна мељава. Такође се може закључити да је у ратном периоду стругара „Сувобора” радила са веома умањеним капацитетима, или можда чак није уопште радила. Погонска парна машина је топлу воду добијала сагоревањем струготине која је остајала као отпад приликом резања грађе. Како је то у току рата било веома смањено, или га чак није уопште било, предузеће је било принуђено да као погонско гориво користи лигнит из рудника Радљево. Остаје могућност да је предузеће вршило услужно резање грађе, али то, свакако, није било таквог обима да је као нуспроизвод остајала толика количина струготине која би могла у довољној мери да задовољи енергетске потребе предузећа.

Овакав начин производње и производни процес чине се сада логични и економични. Речено је да је породица Симовић пред рат добила одлучујућу улогу у акцијама „Сувобора”. Како је рат са собом донео многе отежавајуће околности за нормалан рад и једног и другог предузећа, то је било економичније да грађа која се транспортује сплавовима, буде и обрађена у Симовићевим стругарима на Забрежју и тиме се избегну транспортни трошкови за обловину од Забрежја до Обреновца, односно до „Сувобора”.

Интересантно је да се донекле анализирају подаци трговачке и ушурне мељаве у 1941. години. С обзиром да је то година почетка рата на овим просторима, производња је смањена за око 5-7 пута у односу на исти период 1940. Укупно је самлевено брашна код трговачке мељаве у 1940. години 1.824.392 кг док је тај износ у 1941. само 176.394 кг. Овако мали резултат је настао стога што се у бурним месецима 1941 (април, мај и јун) драстично смањила производња.

У 1942. долази до одређене стабилизације производње и сходно томе до њеног повећања, али се већ крајем 1942. може видети да је ушурна мељава скоро у потпуности престала. То је мељава која се ради приватним лицима – сељацима из околине и постоји могућност да су они благовремено самлели довољне количине жита, или су га чак почели сакривати због ратних прилика.

Да је настао озбиљан поремећај на тржишту ушурне мељаве, сведоче 1943. и 1944, јер у њима није самлевен ни један једини килограм пшеничног брашна – код ушурне мељаве, док је за исти период код трговачке мељаве приметан велики скок, а нарочито за 1944. годину. То сведочи да је производња и потрошња жита тада била под изузетно јаком контролом државе, тј. окупационих власти. Код ушурне мељаве заступљено је само кукурузно брашно, на основу чега се може стећи бар делимична слика о исхрани становништва у овим годинама.

16 МИАВ, фонд: ОНО Ваљево, 1944–1947, Привредно одељење К-10

Све ове послове у току Другог светског рата обављало је у млину „Сувобора” само 15 радника, али је још тешко да се утврди тачан број запослених у „Сувобору”, рачунајући машинска постројења као и постројења везана за прераду и финализацију облове грађе.

Оцена о снази, капацитетима и производним могућностима „Сувобора” може да се употпуни извештајима из периода од 1944. па до 1946/7. Наиме, Обреновац је ослобођен од стране партизанских јединица 14. октобра 1944. Од тога дана успоставља се нова власт и мења се комплетна власничка структура.

Извештај Среског народног одбора Обреновац бр. 253 од 4. фебруара 1946. године показује да је „Сувобор” власник два млина. За 8 часова аутоматски млин самеле 9.600 килограма житарица, а млин на камење 5.600 килограма. Ако се ови подаци упореде са подацима које је дао принудни управитељ „Сувобора” Брана Петровић, делегат Управе народних добара, добија се некаква другачија слика. Наиме, у акту „Сувобора”, бр. 14/45 од 17. јула 1945. године, а који је упућен Среском народном одбору, наводе се подаци да је капацитет аутоматског млина код осмочасовног рада 10.000 килограма а код млина на камење 7.000 килограма. Разлика од 1.800 килограма код оба млина не чини се као мала. Још већу забуну изазива извештај од 6. фебруара 1945, који је сачинио Срески народноослободилачки одбор, а који је састављен по захтеву Окружног народноослободилачког одбора Ваљево бр. 262. Ту се даје списак млинова и воденица Среза посавског. У њему је наведено да „Сувобор” има млин који за 24 часа самеле 26.400 килограма брашна, што би за осмочасовно радно време износило 8.800 килограма. Како и зашто је дошло до ових разлика, не зна се. Може се само претпоставити да је вршилац дужности принудног управитеља, учитељ Брана Петровић, дао највеће вредности и тиме оправдао указано поверење. На ово наводи и даљи текст из истог извора. Принудни управитељ нуди и могућност рада по 24 часа у наредних пет месеци и тиме би могло бити самлевено 3.750.000 килограма брашна код аутоматског млина, док би млин на камење за осмочасовно време самлео 875.000 килограма житарица. Из тога произилази да би већ у другој половини 1945. била надмашена целокупна годишња производња у 1940. години.

КОНФИСКАЦИЈА И ПРОМЕНА НАЗИВА ПРЕДУЗЕЋА

Као што је већ наведено, Обреновац је ослобођен 14. октобра 1944. и од тада се дешавају крупне промене у граду. Успоставља се нова власт, настају нови друштвени односи, важе другачије вредности. Свим тим променама нова власт је дала и правну основаност тако што је већ 21. новембра 1944, на седници Председништва Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије усвојена Одлука о прелазу у државну својину непријатељске имовине, о државној управи неприсутних лица и секвестру над имовином коју су окупаторске власти присилно отуђиле. Законодавна активност нове власти огледа се и у каснијем периоду, па је у Службеном листу Демократске Федеративне Југосла-

вије, број 40 од 12. јуна 1945, донет Закон о конфискацији имовине и о извршењу конфискације. Ова чињеница уопште не искључује веома живо и активно деловање нове власти од октобра 1944. године. Подржављена или секвестрирана имовина стављена је под надзор Државне управе народних добара.

Из судског акта, пословни број ЗОК-55/45¹⁷ може се видети да се сва имовина и сва потраживања која има Александар Симовић, конфискује и прелази у државну својину. Оно што се непобитно може утврдити, то је да Парна стругара и аутоматски млинови Митра С. Симовића и Синова – Забрежје и Индустријско Трговачко А. Д. „Сувобор” Обреновац конфискују се, и то онај део тих предузећа који је својина Александра Симовића. Како је друга половина у својини наследника Богољуба Симовића, то је посебним актом са конфискацијом наведених предузећа завршено 29. августа 1946.

Дакле, имовина „Сувобора” конфискована је актом посл. бр. ЗОК-55/45 од 10. новембра 1945. Није могао да се изврши увид у целокупан акт где би требало да је таксативно наведено шта се све одузима и тиме би се добила апсолутно тачна представа о моћи и снази предузећа. Допуну сазнања о моћи и снази предузећа употпунио је акт од 13. марта 1947. Наиме, до тада се радило на томе да се предузећа у Обреновцу и Забрежју споје и да постану једно. То је и учињено па је на Забрежје из „Сувобора” пребачен део фабрике који се бави резањем грађе – гатери, и то предузеће на Забрежју носило је назив „Мика Митровић” – једно кратко време, да би се на интервенцију радника и житеља Забрежја предузеће назвало по палом борцу са Забрежја, Бори Марковићу, и тај назив носи и данас.

Преосталим млиновима у Обреновцу придодато је конфисковано земљиште на територији Среза посавског и створен је пољопривредни комбинат „Драган Марковић”. Данас ти исти млинови још увек раде када за то има потребе, а предузеће сада носи назив Акционарско друштво „Драган Марковић” – Обреновац.

Дакле, у марту месецу 1947. вршен је инвентар млинског постројења „Сувобора” ради примопредаје дела фабрике. Тада су „грешком” унети подаци који су везани за уређаје машинске куће на страни 5 инвентара.

Тај попис може да послужи за допуну сазнања о техничкој опремљености „Сувобора”. У наведеној машинској кући постојала је парна полустабилна локомотива „Ленц” од 150 кс и један електрогенератор А. С. Е. А. 40 кс и још један белгијски, али се за њега не наводе подаци. Још је интересантно постојање 4 електромотора, сви марке А. С. Е. А., снаге 3-4,5 кс. Они су, свакако, служили за покретање машина, а највероватније циркулара. Такође је интересантно напоменути да је на истој страни наведено и постојање две трансмисије које су сигурно имале сврху да буду веза између парне локомотиве и неке друге

17 Фонд: Предузеће „Бора Марковић”, Обреновац – Забрежје (1946-)

машине која користи њену погонску снагу. Из пописа уређаја машинске радионице види се солидна опремљеност радионице машинама и алатима који су потребни за одржавање фабрике.

Овај инвентар даје обиље података о техничкој опремљености млина „Суворор”. Све машине битне за производни процес су увезене из иностранства од фирми „Миаг”, „Гесерет”, „Коблен Данек”. Уређаји и опрема су смештени у веома квалитетне и простране зграде. На ширим и дужим зградама дебљина једне греде, која је основа за летву преко које се ставља цреп је 200/155 мм. Сама зграда аутоматског млина има следеће димензије: дужина 14,5 м, ширина 11 м, дебљина зида у приземљу је 600 мм а на спрату 450 мм.

ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈА

Активности „Суворора” нису биле везане само за млевење житарица у његовим млиновима и резање обле грађе у властитим стругарама, већ су својом погонском снагом граду Обреновцу испоручили и електричну енергију. У публикацији Електродистрибуције Београд постоје подаци који говоре да је Обреновац електрифициран већ 1924. године „када многа друга, већа, места у Србији нису била електрифицирана”. То је спроведено тако што је југословенско представништво фирме „Brown Boveri” са Општином Обреновац склопило уговор о пројектовању и изградњи варошке електричне мреже и испоруци електричног генератора и разводне табле у централи локалног предузећа „Суворор”. Послови су успешно обављени а грађани су у довољном броју желели да у својим кућама имају електрично осветљење, иако је инсталација са прикључком коштала око 4.000 динара, што је било једнако двома чиновничким платама.

БРОЈ ЗАПОСЛЕНИХ, СТАНОВАЊЕ, НАДНИЦЕ, ЦЕНЕ

Тачан број запослених радника у „Суворору” у овако дугом посматраном периоду скоро је немогуће утврдити. Он је увек зависио од обима посла. Према до сада расположивим подацима у „Суворору” је било стално запослених између 70-120 радника, што не искључује могућност да их је било и до 200 и више, али онда када је обим посла то захтевао.

И предузеће Симовића на Забрежју и „Суворор” имали су своје зграде у којима су становали радници – бесплатно. Скоро све стамбене зграде Симовића сачуване су и у њима и данас станују радници, док је од стамбених зграда „Суворора” у Обреновцу сачувана само једна и има исту намену. Пошто је постојала могућност, током времена, испред и иза стамбених зграда радници су подизали шупе, свињце а део земљишта су користили за башту. То им је било дозвољено, без накнаде. Министарство индустрије Демократске Федеративне Југославије у току новембра и децембра 1945. вршило је преглед о финансијском пословању предузећа на Забрежју. На страни 3, при дну текста стоји „предузеће има и низ кућа за становање радника и до сада није наплаћивало кирију и осветљење, сада им је одређена кирија”.

Надница се исплаћивала недељно, а радно време је било осмочасовно, али су многи радници радили дуже јер се надница исплаћивала на основу броја радних сати. Знамо да је 1939. у предузећу на Забрежју избио штрајк запослених радника, јер су тражили да њихова најнижа цена рада буде 2 динара по сату, баш као што је била и код радника у „Сувобору”.¹⁸ Иначе, према исказима многобројних радника, синдикални покрет у „Сувобору” био је веома развијен. Не располаже се аутентичним подацима о исплатама за „Сувобор”, као што постоје исплатне листе за предузеће на „Забрежју”. До четири динара по сату били су плаћени гатеристи и мајстори на циркулару. Сигурно је да су радници који су износили летву и окрајке били плаћени на сат по 1,5 до 2 дин. Квалитетније сортирање резане грађе плаћало се око 3 дин. Ученик у браварској радионици, мајстора је слушао беспоговорно. Имао је 200 дин. месечно, док је мајстор за исто време плаћен од 800-1000 дин. Мајстору је припадао и одређени проценат од изрезане грађе само у случају да се машине одржавају беспрекорно и да раде без застоја. Директори и инжењери на руководећим местима, а нарочито они који су добро и квалитетно могли вршити процену купованих шума, имали су месечну плату од 3-4000 динара. Радници су користили паузу за доручак од 8 до 8.15, а за ручак од 12 до 13 часова. Радни дан почињао је у шест часова. Многи радници су доносили храну од куће, а многи су и куповали. У време паузе у круг фабрике улазио је пекар који је продавао разне врсте бурека. Једна тепсија 2 динара. Не зна се тачно колика је била тепсија, али на основу исказа корисника „слична је овој данас”, или још прецизније: могла је да задовољи двојицу радника и за ручак и за доручак. Веома је тешко утврдити колика је била цена неких важних животних намирница, али векна хлеба од 2 кг у „Јоксимовој” пекари на Забрежју била је 4 динара, 5 јаја се куповало за динар. Месо, у зависности од класе и квалитета, било је 8-10 динара, док је на само 6 км од Забрежја, у Срему, 1 кг јунетине био 6 динара. Ако се зна да је најпростији рад плаћан по 2 динара на сат и да за 8 часова то износи 16 дин. онда је лако да се стекне бар приближна слика о куповној моћи радничке класе. Такође, треба имати на уму да се тада куповало много мање, да је већина људи имала своје кокошке и свиње, као и башту, и да то у многome мења прилике. Још треба напоменути да је у истом периоду дневница код богатијих сељака за копање кукуруза износила 5 динара.

ЗАКЉУЧАК

Развој дрвнопрерађивачке и млинске индустрије у Обреновцу и околини био је дуготрајан и сталан. Положај града био је веома повољан за транспорт потребних сировина. Плодне равнице Посавског среза давале су довољну количину житарица које су економски оправдавале развој млинске индустрије. То су били, свакако, одлучујући

18 Исто, Карнет за исплату недељне зараде за 1939. годину

фактори да се само у оквиру једног среза Округа ваљевског подигну два велика индустријска постројења, као што су Парна стругара и аутоматски млинови Митра С. Симовића и Синова – Забрежје и Индустријско трговачко А. Д. „Сувобор” – Обреновац. Подизање наведених предузећа и њихово осавремењивање било је постепено, дуготрајно и стално. Симовић је почео стицати капитал 1888. године отварањем гвожђарске радње, да би га почетком 20. века стао улагати у подизање фабрике. Уз помоћ финансијских институција имућни грађани су у првој деценији двадесетог века створили акционарско друштво „Сувобор” са тачно утврђеним приливима. Оба предузећа су се током свог вишедеценијског постојања стално технолошки усавршавала и проширивала. Развој и успон свакако је био могућ и због адекватне законодавне активности Краљевине Србије.

Власници и акционари оба предузећа у постанак и развијање уложили су сав свој труд, знање, умешност, спремност на ризик и у току дугог низа година показали су и доказали да имају веома развијен пословни дух. Професионалност и умешност у вођењу послова најочитија је у једној врсти заокружености целог производног процеса. Ништа се није бацало и ништа није пропало. Парне машине које су поседовали, користиле су као погонско гориво струготину која је била отпад приликом стругања обловине. Имале су довољну снагу и за покретање електричног агрегата и да путем трансмисије покреће камење млинова. Радом у фабрици издржавали су се бројни житељи Обреновца и околине. Ако је у појединим периодима у обе фабрике радило до 500 радника, то значи да је најмање 2000 житеља Обреновца дуговало своју егзистенцију том раду.

Сва постројења и све зграде преживеле су страхоте Другог светског рата. Тиме је остала солидна база за наставак развоја Обреновца у Демократској Федеративној Југославији. Своје знање и искуство унели су многи радници у фабрике које су се подизале после 1945. године. Искуство и знање власника фабрика, Александра Симовића, није било потребно. Стрелан је у Ваљеву у фебруару 1945, на основу пресуде Војног суда Војне области западне Србије бр. 12 од 14. II 1945. године.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. МИАВ: Фонд ОНО Ваљево, К-2, К-6, К-10
2. АЈ-65 – Ф-509 – Ј 1229 – досије 161, АЈ-65-1354-2338
3. АС МНП – Т, Ф. XI бр. 37/1903
4. АС – Одељење у Железнику Г-233 и Ф-747, Ф-742
5. ИАБ У. Г. Б, – Спец. полиција инв. бр. IV-Q-41/2 и IV-Q-21/52
6. ИАБ – фонд: Кредит – информ. (картотека) бр. предмета 3931
7. Архива предузећа за прераду и промет дрвних производа „Бора Марковић” Обреновац – Забрежје

ЛИТЕРАТУРА

1. Група аутора: „Обреновац и околина” – Народна књига Београд и СО Обреновац, Београд 1963. година

2. Милосав Бојић: „Посавски НОП одред”, ВИНЦ Београд, 1987. година
3. СР Србија – Данас, Београд – Зајечар 1983. година
4. СР Србија, том III – Ниро „Књижевне новине” Београд, 1985. година
5. Јездимир С. Николић: „Историја железнице – Србије, Војводине, Црне Горе, Косова”, Београд 1980. година
6. Зоран Јоксимовић: „Революционарни раднички покрет у ваљевском крају 1919-1941” – Ваљево 1981. година
7. Група аутора: „Историја Београда”, том III – Просвета Београд, 1974. година
8. Јов. М. Јекић: „Прилози за историју шумарства у Србији”, штампарија „Давидовић” Павловића и Друга – Београд 1928. година
9. Живко Г. Павловић: „Рат Србије са Аустро-Угарском, Немачком и Бугарском 1915. године” – САНУ Београд, 1968. година
10. Миливоје М. Савић: „Наша индустрија и занати” – том III, Сарајево 1923. година
11. Миливоје М. Савић: „Наша индустрија, трговина, занати и пољопривреда” – VIII део – Сарајево 1930. година
12. Ђорђе Станковић: „Искушења југословенске историографије”, ИРО „Рад” Београд, 1988. година
13. Група аутора: „80 година електрификације Београд 1893-1973” Електродистрибуција Београд, 1973. година
14. Бранко Петрановић: „Историја Југославије 1918-1978”, НОЛИТ Београд, 1981. година
15. Новак Поповић и Душан Мишић: „Наша домаћа привреда – фактори, стање – унапређење”, Геца Кон Београд, 1929. година

ЧАСОПИСИ И ПУБЛИКАЦИЈЕ

1. Др Никола Вучо: „Парна стругара прометне банке на Дунаву 1902-1941. године” – Годишњак града Београда књ. XXV – 1978. година, стр. 295-301
2. Снежана Радић: „Окружни народни одбор Ваљево (1945-1947), Одсек народне имовине – прилог за историјску белешку” МИАВ „Гласник” бр. 26-27, 1992. година, стр. 112-119
3. Снежана Радић: „Прилог проучавању привредног развоја бившег Округа ваљевског 1944-1947. године”, МИАВ „Гласник” бр. 25, 1990. година, стр. 137-156
4. Др Ђорђе Станковић: „Административна подела Краљевине СХС”, Историјски гласник 1-2, 1981. година, стр. 33-46
5. Карта електричних централа и далеководна Краљевине Југославије, штампано у државној маркарници управе државних монопола 1938. година, стр. 22
6. Електро-машински алманах – Београд 1932, редни број 31 и 32

ОБЈАВЉЕНИ ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

1. Др Бранко Перуничкић: „Град Ваљево и његово управно подручје 1815-1915” – Историјски архив Ваљево, 1973. година

НЕОБЈАВЉЕНА ДЕЈА

1. Драган Ж. Алексић „Привреда Србије у II светском рату 1941-1944”, докторска дисертација 1996 – објављена 1997. године

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

1. МИАВ – Међуопштински историјски архив Ваљево
2. АЈ – Архив Југославије
3. АС – Архив Србије
4. МНП – Министарство народне привреде
5. ИАБ – Историјски архив Београда
6. УГБ – Управа града Београда

РЕЗИМЕ

ИНДУСТРИЈСКО-ТРГОВАЧКО А.Д. „СУВОБОР” ОБРЕНОВАЦ основано је 1908. године и континуираним проширењем производних капацитета снажно је доприносило вишедеценијском развоју дрвнопрерађивачке и млинске индустрије Обреновца. Парним стабилним машинама укупне снаге 240 кс са четири гатера, аутоматским млином и свим потребним машинама за одржавање истих, обезбеђен је висок квалитет готових производа и услуга, што је омогућавало извоз у Аустро-Угарску, Грчку, Француску, Белгију, Немачку. Недостајућа стручна радна снага долазила је на привремени рад у Обреновац из суседних земаља, а нарочито у периоду између два рата. Користећи се реком Савом и железницом од Ваљева до Забрежја, предузеће је било у могућности и да добавља сировине и да извози готове производе. Јака и добро организована синдикална организација у предузећу омогућила је добре наднице које су биле веће од свих обреновачких предузећа. Адаптирањем и дорадом својих погонских капацитета, предузеће је било прва електрична централа у Обреновцу. Власничка трансформација која се догодила после 1945. године, само је делимично изменила производну структуру предузећа. Укинута је стругара док је млин остао у пуној функцији. Тако је и данас на искрају двадесетог века.

SUMMARY

Industrial-commercial stock company „Suvobor” Obrenovac was established in 1908. and it strongly contributed to the decades-long development of wood-processing and mill industry in Obrenovac by its continuous expanding of production capacities. High quality of ready-made products and services was provided by steam stable engines of the total power of 240 HP with four power saws, automatic mill and all necessary machines for the maintenance of the abovementioned, which made possible the export to Austria-Hungary, Greece, France, Belgium, Germany. Insufficient skilled manpower used to come to the temporary work to Obrenovac from the neighbouring countries, especially between two world wars. By using the river Sava and the railroad from Valjevo to Zabrežje, the enterprise was able to supply the raw materials and to export the final products. A strong and well-organized trade-union organization in the enterprise provided good wages which were bigger than in all enterprises in Obrenovac. By adaptation and finishing touches of its plant capacities, the enterprise was the first electric power plant in Obrenovac. Ownership transformation which happened after 1945, only partly changed the production structure of the enterprise. The saw mill was closed while the mill remained in full function. It is the same even now at the end of the twentieth century.